

GÖÇ VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Yusuf GENÇ*

Dr. Öğr. Üye Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ**

Dr. Mustafa ÇÖPOĞLU***

ÖZ

Göçler tarih boyunca dinamik olarak yaşanan, toplumları farklı seviyelerde etkileyen ve ülkelerin sosyoekonomik kalkınması üzerinde olumsuz izler bırakan yer değişimleridir. Bu çalışmada; toplumların gelişmesi ve sosyoekonomik kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilebilmesi için göçlerin azaltılmasının gerekliliği ve ülkenin dengeli bir şekilde gelişebilmesi için bölgesel kalkınmanın güçlendirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı; göçlerin sosyoekonomik gelişme ve kalkınma üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve bu üç kavram arasındaki etkileşimi açıklamaktır. Yöntem olarak teorik veriler, saha çalışmaları, gözlemler ve alandaki tespitlerden yararlanılmıştır. Türkiye’de yaşanan göç hareketlilikleri ve bu göçlerin ülkenin kalkınması ve gelişmesi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. İnsanların çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalması ve belli bölgelere yoğunlaşması ülkenin imkân ve fırsatlarının yeterince kullanılmasını engellemekte ve bölgesel farklılıkları doğurmaktadır. Dış göçler, işgücü göçü ve beyin göçü yoluyla beşerî sermayenin ülkenin kalkınmasına yönelik kullanımını önlemektedir. Yerleşik düzenin dinamik bir yapıda olması ve göç sirkülasyonlarının yoğun olması ülkenin sosyoekonomik gelişme ve kalkınmasını yavaşlatmaktadır. Ülkenin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için iç ve dış göçün önlenmesi veya azaltılması gerekmektedir. Hizmet ve yatırımları ülke geneline dengeli dağıtmak göç hareketlerini yavaşlatacak ve insanların yaşadığı bölgeleri sahiplenmesini sağlayacaktır. İnsanların hizmetlerin bulunduğu yerlere yoğunlaşmasına zemin oluşturmak yerine hizmetleri insanların ayağına götürmek göçlerin azalmasını sağlayacak ve kalkınmayı güçlendirecektir.

Göç hareketleri daha çok bölgesel imkanların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Daha verimli eğitim ve sağlık hizmetine erişim beklentisi, güvenlik, iş ve istihdam olanaklarının yetersizliği gibi göç etmeye sebep olan etmenlerin bölgesel düzeyde iyileştirilmesinin ve bu sorunların çözümü için uygulanabilir kalıcı politikalar üretilmesinin insanların kolay yer değiştirmesini önleyeceği ve ülkenin dengeli kalkınmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Gelişme, Sosyal Kalkınma, Ekonomik Kalkınma

RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND DEVELOPMENT

ABSTRACT

Migrations are the translocations that has been experienced dynamically throughout history, adversely affecting the socioeconomic development of societies. In this study, it is

* Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ygenç@sakarya.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6580-0883

** KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, dilara.ustabasi@karatay.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-8184-8446

*** Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Genel Sekreter, mcopoglu@gmail.com, Orcid ID:0000-0003-3320-0845

emphasized that the necessity of decreasing migrations in order to eliminate its negative effects on social progress and socioeconomic development, and the importance of strengthening regional development in order for the country to develop levelly. Purpose of this study is to explain the effects of migration on socioeconomic development and social progress and to explain the interaction between these three concepts. Theoretical data, field studies and observations were used as methods. The study is based on migrations within Turkey and their effects on development and progress of the country. The fact that people have to migrate due to various reasons and to become dense on certain regions prevents the country's capabilities and opportunities to be used sufficiently and creates regional differences. Emigration prevents the use of human capital for development of the country through labor migration and brain drain. The continuous mobility of the permanent settlement and massive migration circulation slow the socioeconomic development and social progress of the country. In order for the country to develop healthily, it is necessary to prevent or reduce internal and external migration. The balanced distribution of services and investments across the country will slow down movement of migration and enable people to embrace areas where they live. Instead of providing the basis for people to become dense on the places where the services are located, bringing services to people's doorstep will reduce the migration and strengthen development.

Movements of migration are mostly due to the lack of regional opportunities. Improvement of the factors causing migration, such as the expectation of efficient access to education and health services, security and employment opportunities at the regional level, and the creation of viable permanent policies for the solution of these problems are expected to prevent immigration of people and ensure a balanced development of the country.

Keywords: Migration, Immigrant, Progress, Social Development, Economic Development

1. GİRİŞ

Göçler insanlık tarihi ile başlayan, kültürlerin aktarımında ve taşınmasında önemli roller üstlenen, yeni toplumlar üreten, yerleşik düzenleri zorlayan ve devletlerin sosyoekonomik kalkınmasını etkileyen toplumsal hareketliliklerdir. Göçler beraberinde birçok bileşeni taşıyan, sosyal kalkınma, sağlıklı gelişme ve ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkisi bulunan ve insan sorunlarının sebep ve sonuçları üzerinde iz bırakan sosyal bir olgudur.

Göç, coğrafi mekân değiştirme süreciyle birlikte ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi yönleriyle toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir (Özer 2004:11). Bireyler çeşitli sebeplerle ve birçok riski göz önüne alarak bu hareketliliği kabullenir ve yaşarlar. Bu hareketlilikler bireyler ve toplumlar için bazı riskler taşırken birtakım avantajlar da sağlamaktadır. Çünkü göçler sadece yer değiştirme hareketi değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimleri de içinde barındıran sosyal bir olgudur. Göç sırasında karşılaşılan riskler; sağlıksız barınma, şiddete maruz kalma, zorlayıcı yaşam koşullarıyla mücadele etme, kötü beslenme ve gelecekle ilgili belirsizlik; göç sonrası riskler ise ailenin uyumu ile ilgili güçlükler, yeni bir dilde eğitim, psikososyal sorunlarla mücadele ve kültürel uyum olarak sıralanabilir (Demirbaş ve Bekaroğlu 2014:14). Bahsedilen sosyal riskler göç öncesinde, göç sırasında ve göç sonrasında yaşanabilecek dinamik süreci özetlemektedir. Bu süreçteki olumsuz gelişmeler toplumların gelişmesi ve kalkınması önünde birer engel olarak yorumlanabilmektedir.

Kalkınma; ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda iyileşmesi ve toplumun refahının artmasıdır

(Gülçubuk 1997). Kalkınma anlayışı, 1990'lı yıllarda hızlanarak ekonomik büyüme merkezli çevresini aşmış; insan-merkezli, çevre-merkezli ve insan-doğa veya insan-çevre ilişkilerini bozmayan dengeli ve uyumlu bir kalkınma hedefine odaklanmaya başlamıştır (Sadioğlu ve Öktem 2011:48). Kalkınma anlayışında böyle bir yönelimde bulunulmasında kalkınmanın toplum refahına yansıtılması ihtiyacı etkili olmuştur. İnsan yaşamını iyileştirmeyi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanacağı şekilde kalkınmanın planlanması toplumsal refah açısından önemlidir.

Tarihi süreçte göçün ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi iyimser ve kötümser olmak üzere iki yönlü yaklaşımla ele alınırken günümüzde bu iki unsur arasında çoğunlukla olumlu ilişki olduğu tartışması öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımların oluşum ve gelişimlerinde ekonomik ve politik konjonktür ile kalkınma ve göç teorileri etkili olmaktadır (Aktaş 2014:37). Nitelikli insan gücünün kazandığı ivme dikkate alındığında göç-kalkınma ilişkisinin iyimser ve kötümser yaklaşımlarla değerlendirilmesinin önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Başlıca göç teorileri; dengeli büyüme teorisi, merkez-çevre teorisi, yapısalcı teori ve sosyal sistemler teorisi olarak açıklanmaktadır. Bunların yanında farklı teoriler de mevcuttur.

Göç kuramları incelendiğinde göçün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiği üzerinde yoğunlaşmaktadır (Çağlayan 2006). Göç ve kalkınma ilişkisini konu edinen birçok araştırmada göçün kalkınmaya pozitif yönde etki ettiğine işaret edilmektedir. Bu çalışmalar işçi dövizleri, diaspora, beyin göçü ya da beyin dolaşımı, bilgi ve teknoloji transferi, döngüsel göç gibi konuları ön plana çıkarmaktadır (Aktaş, 2014:38). Bazı çalışmalarda daimi göç yerine döngüsel göçün kalkınma açısından önemine vurgu yapılmaktadır. Göç veren yerle göç alan yer arasında kısa süreli cereyan eden döngüsel göç özellikle göç veren yer açısından ekonomik kalkınmaya olumlu katkılar sağlamaktadır. Göçün kalıcı olması göç veren yer açısından olumsuz bir etki yaparak bölgenin geri kalmasına sebep olmaktadır. Döngüsel göç iki bölgenin etkileşimi, ülkeler arası işgücü arz talep ilişkilerinde dengenin sağlanması ve işgücü dönüşümü açısından bölgesel kalkınmaya olumlu sağlayacaktır. İhtiyacın karşılanması için kalıcı göçler yerine döngüsel göçler önerilebilir.

Yapılan bu çalışmalarda göçün meydana getirdiği yıkımlar, yaşanan sosyal sorunlar, terk edilen bölgeye ve yeni yerleşilen bölgelere göç edenlere, göçmenlerle karşılaşan yerleşik insanlara ve kurumlara ne gibi olumsuz etkileri olduğu ve bu etkilerin kalkınmaya nasıl tesir ettiği üzerinde yeterince durulmamaktadır. Göçe neden olan itici ve çekici faktörler düşünüldüğünde insanların buldukları yerde ekonomik, sosyal, eğitim, sağlık, kültürel gibi fırsatlardan yeterince yararlanamadıkları ve bu nedenle kendilerini daha iyi yaşam sürebilecekleri, imkân ve fırsatlardan yararlanabilecekleri, kendilerini gerçekleştirme ortamı bulabilecekleri merkezlere hareket etmeyi tercih etmektedirler. Bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda göçün toplumsal gelişmeyi olumsuz etkileyen bir sorun olduğu görülmektedir.

İç ve dış göçler bir hareketlilikten daha fazlasına işaret eden bir olgudur. Göç ve kalkınma ilişkisini konu edinen araştırmalarda özellikle dış göçün ülkeye döviz getirisi olması ve ulus ötesi girişimcilik gibi sebeplerle kalkınmaya katkıda bulunduğunu savunulmaktadır (Dişbudak 2014). Göç, hareket edilen yere bir yük olma, terk edilen yerin ise beşeri sermaye kaybına sebebiyet vermektedir. Adam Smith 'Ulusların

Zenginliği' adlı eserinde eğitilmiş, teknik donanımlı, yetenekli bireyleri sabit sermaye kapsamında yorumlayarak ulusların zenginliğinin insan emeğine bağlı olduğunu ve bu bireylerin toplumun servetini oluşturduğuna değinmektedir (Smith 2006). Bu bilgiden hareketle ülkede yetişmiş, teknik donanıma, bilgiye ve tecrübeye sahip, ülkenin kalkınması için oldukça değerli olan beşeri sermayenin göçü uzun vadede ülke kalkınması için bir kayıp anlamına gelmektedir.

Göçler tarih boyunca dinamik olarak yaşanan, toplumları farklı seviyelerde etkileyen ve ülkelerin sosyoekonomik gelişimi ve dolayısıyla kalkınması üzerinde olumlu ve olumsuz izler bırakan yer değişimleridir. Göç literatüründeki çalışmalara bakıldığında genel olarak göçün bölgelerin ve ülkelerin sosyoekonomik gelişimindeki olumlu etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmalarda göçle terk edilen yerde meydana gelen eksiklikler, göçle yerleşilen bölgelerde meydana gelen zorunlu ihtiyaçlar ve göçün yarattığı diğer olumsuzlukların toplumsal gelişmedeki yansımalarının toplumsal kalkınma önünde engel teşkil ettiği hususuna yeterince değinilmemektedir.

Makalede iç ve dış göç hareketlerinin azaltılamaması veya engellenememesinin özellikle bölgeler arası dengeli kalkınma ve gelişmeyi olumsuz etkilediği problematiğinden hareket edilmiştir. Çalışma kapsamında göçlerin, sosyoekonomik gelişme ve toplumsal kalkınma üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri tartışılmıştır. Çalışmanın amacı; göçlerin sosyoekonomik gelişme ve kalkınma üzerindeki etkilerini ortaya koymak, bu üç kavram arasındaki etkileşimi açıklamak ve kalkınmaya olumsuz yansımaları olan göçün önlenmesinde alınabilecek sosyoekonomik, kültürel ve politik önlemleri belirlemektir. Çalışmada göçlerin kalkınma üzerinde olumlu izler bıraktığı görüşünü savunan düşünce akımı eleştirilerek olumsuz yansımalar üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca ülkenin hızlı gelişebilmesi için bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve dengeli kalkınmanın önemine de vurgu yapılmaktadır.

2. GÖÇ ve NEDENLERİ

Göç kişilerin ekonomik, sosyal, siyasi ve doğal nedenlerle (Adıgüzel 2016:3) gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayıdır (Demir 1997:85). Küreselleşmenin de etkisiyle göç hareketleri karmaşık bir yapıya bürünmekte ve derinlemesine bir şekilde ele alınarak tartışılmaktadır. Bulunulan bölgelerdeki yaşam şartlarının çeşitli sebeplerle zorlaşması, insanları yeni yerleşim yerleri aramaya itebilmektedir. Bu hareketlilikler birtakım gerekçelerle ülke içinde olabileceği gibi uluslararası düzeyde de oluşabilmekte ve birçok soruna zemin hazırlamaktadır.

İç göçe sebep olan faktörler şöyledir (Çatalbaş ve Yarar 2015): Ekonomik nedenler, doğal afetler, terör ve güvenlik sorunları, kırsal kesimdeki yüksek doğurganlık ve hızlı nüfus artışı, tarımsal toprak yetersizliği, kentlerin sosyal ve kültürel yönlerden çekiciliği, eğitim.

Türkiye'de göçün öne çıkan nedenleri arasında hızlı nüfus artışı, ekonomik sorunlar, sanayileşme, tarımın makineleşmesi, toprak mülkiyetindeki değişiklikler,

eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, doğal afetler, terör ve güvenlik sorunları, geleneksel toplum baskısından kurtulma isteği, kentlerin çekiciliği, eğitim ve kan davası gibi toplumsal nedenler ile artan iletişim ve ulaşım olanakları sayılabilir (Kahraman vd. 2002; Çatalbaş ve Yarar 2015). Kırsal alanlardan bireylerin göçe itilmesinin diğer nedenleri arasında, toprak yetersizliği ve nüfus yoğunluğunun artması sonucunda toprakların mirasla paylaşılması ile eldeki toprağın bir geçim sağlamaya yeterli olmaması, entansif tarıma geçiş ve son olarak da kırsal alanlarda yaşam kalitesinin düşük olması (eğitim, kültür, eğlence gibi olanakların yetersizliği), güvenlik, iş ve istihdam imkânı ve kentin çekiciliği vurgulanabilir (Kırdar ve Saraçoğlu 2012:5). Göç, birey ve ailelerin çoğu zaman hayatlarını daha iyi sürdürebilecekleri yerlere hareket etmesidir. Daha iyi bir yaşamdan kastedilen birey ve ailelerin eğitim, sağlık, barınma, istihdam, kültürel, gelişmiş ulaşım ve iletişim imkanları gibi daha iyi düzeyde yaşam koşullarının olmasıdır.

Göç, ekonomik imkânlarla nüfus arasında denge sağlayan, aynı zamanda da insanların kabiliyet ve uzmanlıklarından en etkin biçimde faydalanmayı olanaklı kılan, kişilerin sosyal, kültürel, psikolojik arzularının tatminine imkan veren olumlu bir mekanizmadır. Aynı zamanda sağladığı yararlardan çok problemlili bir bünye kazanması durumunda mekanizmanın olumsuz bir işleyişe yöneleceği de unutulmamalıdır (Yıldırım 2004:34). Aşağıda göç nedenleri ayrıştırılarak kısaca ele alınmaktadır.

2.1. Ekonomik Nedenler

Göç nedenlerine bakıldığında ekonomik gerekçelerin başı çektiğini söylemek mümkündür. Yaşanılan bölgede istihdam sahasının yetersiz olması, göç edilen bölgelerin sanayileşmeden ya da farklı gelişmişlik göstergelerinden kaynaklanan geniş istihdam sahasına sahip olması ekonomik temelli göçü açıklamaktadır.

Göç hareketlerinde bölgeler arasındaki gelir dağılımı farklılığı da etkili olabilmektedir. Bunu sanayileşme üzerinden açıklayacak olursak ülkenin sadece belirli illerinde sanayi kuruluşlarının yoğunlaşmasını örnek gösterebiliriz. Es ve Ateş (2004:219) kentleşme olgusunu tarım sektöründen devamlı büyüyen ve gelişen sanayi sektörünün gereksinim duyduğu işgücü hareketliliği olarak ele almışlardır. Bu göç hareketliliğinin başlarda sanayi kentlerinin işgücü ihtiyacını karşılayacağı düşünülse de işgücüne doyum sonrası durdurulamayan göç olgusunun işsizlik sorununu ve ona bağlı gelişen sorunları beraberinde getireceği hesaplanamamıştır.

Göç kararı almadan önce birey ve ailelerin buldukları yerlerde iş olanaklarının sınırlılığı, düşük düzeyde gelir karşılığında çalışmak zorunda olmaları ve bu sorunlara bağlı olarak geçimlerini sağlayamamaları, birikim yapamamaları ve buldukları bölgedeki imkansızlıklar onların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Aydın Boylu ve Paçacıoğlu (2016) yaptıkları bir çalışmada yaşam kalitesini cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, gelir, sağlık, bireyin sosyal çevresiyle olan ilişkisi, yaşanılan konutun özellikleri, iş yaşamı ve boş zaman faaliyetlerinin belirlediğine değinmişlerdir. Bu çalışmada birey ve ailelerin yaşam kalitesini ağırlıklı olarak gelir ve gelire bağlı elde edilebilecek hizmetlerden istifade edebilmenin belirlediği anlaşılmaktadır.

Gelir düzeyinin bireyin refahında belirleyici bir unsur olması çalışmanın, çalışma koşullarının ve istihdam imkânların önemini göstermektedir. Buradan hareketle bu

insanların daha iyi yaşam seviyesine kavuşabilecekleri, daha iyi çalışma ve gelire sahip olabileceği, birikim yapabilecekleri, hizmetlerden ve fırsatlardan daha iyi yararlanabilecekleri, yaşamsal imkânların, sosyal hizmet ve sosyal refah hizmetlerinin yaygın ve istihdam olanaklarının geniş olduğu bölgelerde yaşama isteği kendilerini göç kararı almaya itmektedir. Böylece insanlar yaşadıkları bölgelerde istihdam imkânı bulamamak, işsizlik, iş aramak, yetersiz gelire sahip olmak, birikim yapmak ve daha iyi yaşam seviyesine ulaşmak gibi ekonomik nedenlerle göç etmektedirler.

2.2. Bireysel Nedenler

Bireysel göç sebeplerinin başında eğitim alma, sağlık hizmetlerinden faydalanma, tayin ya da diğer iş yeri değişikliği, emeklilik için daha kaliteli bir yaşam sürme, evlilik, boşanma, aile yanına yerleşme, eğitim ve diğer hizmetlerden yararlanabilme gibi ihtiyaçlar gelmektedir. Bireysel nedenlerle yapılan göç aslında bireyin ailesini de içeren mikro düzey gerekçeleri barındırmaktadır. Göç nedenlerini birbirinden bağımsız olarak açıklamak mümkün değildir. Bireysel nedenler ekonomiyi, ekonomik nedenler de bireysel nedenleri etkilemektedir.

Bireysel nedenlerde evlilik bağı kuran çiftlerin yerleşim hareketlilikleri de bir göç sebebi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de 1995-2000 yılları arasında iller arası toplam göçün %7,4’ü evlilik sebebiyle gerçekleştirilmiştir (Özgür ve Aydın 2011:29). Özellikle köy hayatının iticiliği ve şehirlerin cazibesi bireylerin şehirlere göç etmesi için bir gerekçe olarak görülerek bunu başarmanın yolu olarak evlilik fırsatı değerlendirilmektedir.

2.3. Güvenlik Nedenler

Göç teorilerine bakıldığında hemen hemen her göçün temelinde ekonomik nedenler yatarken sadece Petersen’in beş göç tipindeki zoraki göçlerde Nazilerin Yahudilere karşı anti semitik uygulamalarının bu insanları göç etmek zorunda bırakması ekonomik gerekçe dışında bir güvenlik ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağlayan 2006:76). Güvenliği tehdit edici mübadele, terör, soykırım, savaş gibi olayların insanları göçe sürüklediği bir gerçektir. Bunun tarihte birçok örneği vardır. Bunlardan biri de Versay Antlaşması’yla Belçika’nın yönetimine geçen Ruanda’da yaşanan soykırımdır. 1926 yılında Belçika’nın etnik kimlik tanımlama uygulamasını başlatmasıyla, Ruanda’daki Tutsiler ve Hutular arasında bir ayırım oluşmuştur. Anlaşmazlıkların süregeldiği Ruanda’da, Hutulara göre azınlık grup olan Tutsilerin söz sahibi olmasıyla, 1994 yılında etnik kimlik tanımlama listeleri Hutulara yönelik soykırım listesi olarak kullanılmış ve 100 günde 800 bin insan katledilmiştir. Bu soykırım süresince birçok Hutu hayatını kurtarabilmek amacıyla Tanzanya, Burundi ve Zaire’ye göç etmek zorunda kalmıştır (Çakmak 2011:513). Aynı durum günümüzde Suriye’de yaşanmaktadır. 2011 yılının Mart’ında çıkan iç savaştan kaçarak can güvenliklerini sağlamak amacıyla 5,681,901 Suriyeli başta Türkiye olmak üzere, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkelerine göç etmişlerdir (<https://data2.unhcr.org>). 2019 yılı Şubat verilerine göre ülkemizde toplam 3,644,342 Suriyeli geçici koruma altına alınmıştır (<http://www.goc.gov.tr>).

Güvenlik sorunu sadece kitlesel göçlere değil ülke içindeki bölgeler arası göçe de neden olabilmektedir. Ülkemizde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 1980’li

yıllarda baş gösteren terör ve şiddet olayları nedeniyle can ve mal güvenliğine yönelik kaygılar artmıştır. Bu süreçte bazı yerleşim yerleri güvenliği sağlayabilmek üzere boşaltılmıştır. Bölgedeki terör olayları ve bunun yarattığı baskı sebebiyle birçok insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır (Güneş 2003:280). İnsanların temel ihtiyaçlarından olan güvenli ortamda yaşama ihtiyacı savaş, terör, soykırım ve mübadele gibi yıpratıcı nedenlerden dolayı insanları yer değiştirmeye zorlamaktadır. Bu gibi sebeplerle göçe sürüklenen birey ve aileler farklı sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

2.4. Ailevi Nedenler

Toplumların ayakta kalması, devamlılığı ve sağlam bir yapıya sahip olması ailenin korunması ve bütünlüğü ile yakından ilişkilidir. Göç hareketleri ailelerin bölünmesine ve birleşmesine olumlu ve olumsuz etkiler sağlamaktadır. Farklı sebeplerle göç yoluyla aileden ayrılan bireyler ailenin bölünmesine veya parçalanmasına sebep olurken, bir şekilde bölünen ailelerin birleşmesi için yine bir göç sirkülasyonu gerekli olmaktadır. Önce aileleri bölüp sonra birleştirmek bazı sorunları beraberinde getirerek aile huzuru ve bekası için risk oluşturabilmektedir.

Ebeveynler başka bölgelerde yaşıyorsa çocuklar ailenin yanına gitmek için göç etmek zorunda kalmakta veya bunu kendileri için gerekli görmektedirler. Farklı bölgelerden bireylerin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri evlilikler aile birleşimini sağlamak üzere köyden kente, kentten kente göçmeyi veya uluslararası göçleri gerekli kılmaktadır. Bu hareketlilikte toplumda yerleşmiş değer ve inançların etkisiyle öncelikle evlenen eşlerden kadının erkeğin yanına taşınması söz konusu olmakta ve daha çok kadınlar yer değiştirmektedir. Kadınlar göç esnasında süreci yönetme ve yeni kurguyu oluşturmada etkin rol oynamaktadırlar. Çalışan eşlerin zorunlu tayinleri, iş değiştirmeleri veya başka yerde iş kurmaları gereği oluşan ailevi (ebeveyn çocuk veya eşler) bölünmelerin önlenmesi veya bölünen ailelerin birleşmesi için hareketlilikler yaşanmaktadır. İnsanların buldukları bölgeden göç etmeyecek şekilde iş kurabilmeleri veya bir yerde kalıcı olmaları her zaman mümkün olmamakta, yatırım amaçlı, işi geliştirme veya para kazanma amaçlı yer değişimleri gerekli olabilmektedir. Bu durumlarda aile bütünlüğünün bozulmaması için göç zorunlu hale gelebilmektedir. Yatırım ve ekonomik gerekçelerle oluşan göç hareketleri kalkınmayı da olumlu etkilemektedir.

Ebeveynlerin göç etmeleri çocukların zorunlu göç etmesinin gerekçesi olabilmektedir. Bu hareketlilik bireylerin ailesine bağlı olarak göç etmesini doğurmaktadır. Ailenin bireylerinin göç süreci ve sonrası oluşan yeni yaşantının getirilerinden olumsuz etkilenmesi ve yıpranması, toplumun temelini oluşturan aile kurumunun korunmasına yönelik uygulama ve hizmetleri gerekli kılmaktadır (Genç ve Kara 2016:36).

3. GÖÇ NEDENİYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Sanayileşmenin yoğunlaşmaya başladığı 1950'li yıllardan günümüze kadar gelişen hızlı kentleşme süreci beraberinde sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları olan birçok sorunu getirmiştir. Bu sorunların başında kente yeni yerleşen birey ve ailelerin kent yaşamına uyum sağlayamamaları ve buna bağlı olarak topluma

bütünleşmemeleri gelmektedir. Göçle terk edilen yer ile yeni yerleşilen yer arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar, kent insanı ile kente göçle yerleşen insanların yaşam biçimlerindeki ayrılıklara yansımaktadır. Bu ayrılıklar içsel olduğu kadar görünürde de sorunlar meydana getirmektedir. Kontrolsüz göç nedeniyle çarpık yapılaşmalar, alt yapı sorunları ve buna bağlı gelişen sağlıksız yaşam koşulları da göçün yarattığı sorunlar ve kalkınmayı etkileyen olumsuzluklardandır. Bu başlık altında göçün neden olduğu sorunlar sosyal ve ekonomik temelli ele alınmaktadır.

3.1. Hızlı ve Çarpık Kentleşme

Kentleşme, sanayileşmeye bağlı kentlerde artış gösteren üretim merkezlerine paralel olarak ortaya çıkan istihdam fırsatlarıyla daha da yaygınlaşan bir olgudur. Birçok çalışmada, istihdam fırsatlarının kırsal alanda yaşayan nüfusu çekerek göçün yaşanmasında daha fazla etkili olduğuna değinilmektedir (Koçak ve Terzi 2012:175; Çetin 2012:293). Kırsal bölgelerden yeterli birikimi olmadan ve gerekli fizibilite yapmadan gelen birey ve ailelerin barınması kentteki başlıca sorunlarından biridir. Artan nüfus doğal olarak kentteki konut fiyatlarının artmasına sebep olduğundan ekonomik yetersizlikten dolayı bu konutların kullanılamaması veya kentteki konut sayısının yeni gelenleri karşılayabilecek düzeyin altında olması, göçmenleri ya da yeni kentlileri hızlı çözüm arayışına itmektir. Bu amaçla kendilerinden önce göç edenlerin izlediği yolu takip ederek çoğunlukla kentin çeperinde kalan kamu arazisi üzerinde meşru olmayan yollarla inşa edilen derme çatma yapılara, literatürdeki karşılığıyla gecekondulara olan yönelim artmıştır (Öztürk ve Altuntepe 2008:1600). Kentin altyapı, fiziki düzen ve kültürel dokusunu bozan gecekondulaşma çarpık kentleşme sorununu doğurmuştur.

Temelde konut sorununun sebebiyet verdiği çarpık kentleşme; altyapı sorunları, gürültü kirliliği, çevre kirliliği, doğal yaşamın tahribatı, sağlıksız yaşam ortamlarını akla getirmektedir. Kent merkezinden uzakta konumlandırılan kaçak inşa edilen sağlıksız yapıların, kanalizasyon ve temiz içme suyuna ulaşamaması gecekonduların temel altyapı sorunlarından (Özer 2004:67). Kentleşmenin hızla yaşandığı yerlerde meydana gelen bu sorunlar insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu kapsamda özellikle kanalizasyon ve temiz su alt yapısının olmadığı çarpık yerleşim alanlarında yaşayan insanların hijyen koşullarına sahip olamamasını ve her türlü hastalık riskine açık olmasını örnek vermek mümkündür. Bununla birlikte ilgili bölgenin insanların teknik alt yapıdan yoksun olan yerel hizmetlerden yeterince faydalanamaması, sosyal donatılardan uzak kalması ve merkezi alanlara ulaşım imkanlarının yetersiz kalması da muhtemel sorunlar arasında gösterilebilir.

Hızlı ve çarpık kentleşme ortamında birey ve aileler altyapı, sağlık, eğitim, istihdam, toplu ulaşım, sosyal donatı, kültürel faaliyetler gibi birçok refah hizmetlerinden yeterince yararlanamamakta dolayısıyla toplumsal yaşama katılımında güçlük yaşamaktadırlar. Bu sorunlar beraberinde göçmenlerin kente sosyal ve ekonomik açıdan uyumlarını yani kentlileşmelerini geciktirmektedir.

3.2. Kentleşme, Kentlileşme ve Toplumsal Değişim

Türkiye’de 1950’li yıllarda sanayileşmenin ivme kazanmasıyla birlikte kırsal alanlardan kentlere olan göçler artmış ve bu hareketlilik kentleşmeyi beraberinde

getirmiştir. Kentleşme dar anlamıyla “kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını” ifade eder (Yılmaz 2002:252). Keleş (1995) kentleşmeyi, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye bağlı gelişen kentlerin sayılarının artmasıyla birlikte artan iş bölümü, örgütlenme ve insan ilişkilerinde kente dair farklılıklar meydana getiren bir nüfus artış süreci olarak tanımlamıştır (s. 1). Dar anlamda yapılan kentleşme kavramlarına göre bu tanım, kavramın içerisinde daha karmaşık süreçlerin barındığını göstermektedir. Öyle ki kentleşme sanayileşmenin sebep olduğu kent sayısının artmasının yanında insanı ve davranışlarını değiştiren bir muhtevaya da sahiptir.

Kentleşme, kente yerleşen göçmenlerin kentteki farklı yaşam koşullarının hakim olduğu ortama uyumlarını anlatan bir kavramdır. Kavram göçmenlerin kent yaşamındaki sosyal ve ekonomik koşullara uyumunu anlatmaktadır. Sosyal anlamda kentleşme bireyin kent yaşamına yönelik davranış şekillerini edinmesi, kentin sosyal değerlerini benimsemesi iken; ekonomik anlamda kentleşme göçle kente yerleşen bireyin kent alanındaki istihdama katılımını ifade etmektedir (Kartal 1983:92). Bu açıklama kente yerleşen bireyin kent yaşamının gerektirdiği değerlere uyum sağlamakla birlikte ekonomik anlamda geçim sağlama ve yatırım yapma aracı olarak kente özgü işlerde çalışmayı anlatmaktadır. Göç öncesindeki kırsal yaşamın sosyal ve ekonomik faaliyetleri kent yaşamında kendine özgü farklılıklar gösterdiği açıktır. Bu nedenle kentleşmenin kente özgü sosyal ve ekonomik davranışları benimsemeyi gerektiren bir uyum sürecine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Günümüz modern toplumlarının durağan bir yapıda olmaması, sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, çevresel değişimlerin sürekli bir şekilde yaşanması toplumsal değişimi anlatmaktadır. Toplumsal değişim, toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için süregelen hayat şartları içinde aralarındaki ilişkilerin şekillenmesine bağlıdır. Toplumsal değişim kavramını ilk kullananlardan olan Ogburn kavramı “sosyal dinamik ve bundan türetilen ilerleme, gelişme kavramlarının” karşılığı olarak kullanmıştır (Dinçer 2003:104).

Kentleşmeyi etkileyen ana unsurlardan biri olan göç hareketleri, kente ait bir kültürün oluşmasını geciktirmektedir. Çakır’a (2011) göre “göç, iki mekân arasındaki yer değiştirme, sosyal hareketlilik ve toplumsal değişim sürecidir” (s. 129). Bu anlamda göçün neden olduğu sosyal dinamizmde, göçmenlerin yeni yerleşim alanlarında sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel, siyasal ve benzeri birçok alanda yeniliklerle karşılaşmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu anlamda yeni kentlilerin kent yaşamına entegre olabilmeleri ve kentleşebilmeleri ancak buradaki değişim şartlarına uyum sağlamlarıyla mümkündür. Ancak kentleşmenin sadece toplumsal değişime uyumla ifade edilebilecek kadar kolay olmadığını da bilmek gerekir.

Göç sırasında, şiddete ve sert yaşam koşullarına maruz kalma, kötü beslenme ve gelecekle ilgili belirsizlik yaşama gibi risklerle karşı karşıya kalmak mümkündür. Göç sonrası riskler ise ailenin uyumu ile ilgili güçlükler, yeni bir dilde eğitim, psiko-sosyal sorunlarla mücadele ve kültürel uyum olarak sıralanmaktadır (Demirbaş ve Bekaroğlu 2014:14). Stresli yaşam olayları, göçle gelen önemli sosyal değişiklikler ve kişinin sahiplendiği kültürün tehdit altında olması çeşitli sonuçlara ve ruhsal hastalıklara yol açabilmektedir. Göç nedeninin kendi istekleri dışındaki sebeplerle ilişkili olmasının, yeni yerin sosyal ve kültürel farklılığındaki fazlalığın psikososyal sorunları arttırdığı

bilinmektedir. Göç sonrası dönemde, bireylerin içinde yaşamaya başladığı yeni toplumdaki kültürel farklar uyum güçlüğü yaşanmasında, sağlık sorunlarının görülmesinde belirleyici olabilmektedir (Tuzcu ve Bademli 2014:61).

Toplumsal değişim, göçmenlerin kent yaşamında karşılaşacağı barınma, geçinme, eğitim, sağlık, istihdam, ulaşım, yoksulluk, dışlanma gibi birçok sorunla mücadele etmesini gerektirecek bir süreçtir. Bu süreci genel olarak değerlendirdiğimizde yeni kentlilerin, kentleşme sürecinde yaşadıkları birçok sorunun uyumlarını geciktireceğinin veya engelleyeceğinin de hesaba katılması gerekir. Toplumsal değişime ayak uyduramayanlar sistemin dışına itilmekte, diğer bir ifadeyle sosyal, kültürel ve ekonomik haklardan ve refah hizmetlerinden faydalanamayarak toplumsal yaşamdan dışlanmaktadır.

3.3. Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeni Kentli Yoksulluğu

Yoksulluk, zenginliğin karşıtlığı olarak algılansa da yoksulluğu tanımlamada bu açıklama yeterli değildir. Temelde maddi koşullar bağlamında açlık ve yoksulluk sınırı odağında sürdürülen yaşam olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk, geniş anlamda ortalama ömür, sağlıklı beslenebilme, sağlık hizmetlerinden yararlanabilme, okuma yazma oranı, kişi başına düşen milli gelir düzeyi gibi birçok değişkeni de içinde barındıran yapıya sahiptir (Ak 2016:297). Amartya Sen ise yoksulluğu; “yapabilirlikten yoksunluk” şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre Sen, ekonomik büyümenin toplumsal yaşamda her bireye aynı düzeyde refah getirmediğine değinerek, yoksulluğun ekonomik çerçeveye sınırlı tutulamayacak bir olgu olduğuna değinmiştir. Yapabilirlikten yoksunluk kavramı, bireylerin potansiyel işlevleri doğrultusunda insanların neler yapabileceği konusundaki müktedirlğe odaklanır. Önemli olan insanların ne kadar gelir elde ettiği ya da tükettiği değil, neleri yapabilme, ne olabileme gücüne sahip olduklarıdır (Sen 1990:44). Burada Sen’in vurguladığı olgu bireylerin sahip oldukları imkanları doğrultusunda potansiyellerini kullanabilme özgürlüklerinin olup olmadığıdır.

Kentteki yoksulluk, göçle gelerek kentin periferisinde derme çatma yapılarda çarpık kentleşmeye sebebiyet veren nüfusla özdeşleştirilmiştir (Dinçer ve Enlil 2002). Bu olgu göçle gelen erkek nüfusun işçileşmesine ek olarak, ailenin diğer bireylerini de çalışma yaşamına sürüklemesine, çocuk işçiliğine, eğitimden kopmaya ve yoksulluğun kısır döngü haline gelmesiyle açıklanabilir. Göçlerle, yüksek oranlı işsizlik, artan yoksullaşma, gelir dağılımı adaletsizliği ve eğitim masrafları çocuk işgücünün yaygınlaşması söz konusudur (Şen 2014). Tüm bu sorunlar kentsel yoksulluğu açıklar nitelikte olup, birey ve ailelerin yapabilirliklerinin, potansiyellerinin kısıtlanmasına neden olmakta, toplumsal yaşama katılımları önünde engel teşkil etmekte ve sosyal dışlanma riskini getirmektedir.

Göç eden birey ve aileler; kent kültürüne ve yeni sosyal çevrelerine alışma, çalışma hayatına uyum sürecinin zorlukları, iç göç hareketi sonucu oluşan yüksek oranlı işsizlik, yeni kentli yoksullaşma, gelir dağılımının eşitsizliği, eğitimin maddi getirilerinin azalması (Öztürk ve Altuntepe 2008) sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin yetersiz kalması gibi sorunlar yaşamaktadır (Genç ve Kara 2016:35). Kırsalda yaşayan aileler için istihdam alanlarının yetersiz olması ve çocukların iş bulma riski taşıması dolayısıyla şehirlere hatta büyük şehirlere göç ettikleri görülmektedir. Bu konuda yeterli

alt yapının kurulamaması ve plansız göç hareketleri yeni sorunların doğmasına ailelerin daha da yoksullaşmasına sebep olabilmektedir.

4. SOSYO-EKONOMİK KALKINMA

Kalkınma kavramı literatürde birçok farklı şekillerde tanımlanmıştır. İlk tanımlar, kavramı sadece ekonomik büyüme ve gelişmeye bağlı açıklarken zamanla bu tanımın sosyal ve çevresel boyutları da ele alacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Bu yeni anlayış doğrultusunda 2030 kalkınma gündemi “sadece ekonomik büyümeyi değil, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirlik kavramlarını da içeren bütüncül bir yaklaşımı” benimsemiştir (<https://www.undp.org/>).

Kalkınma kavramını ekonomik büyüme ile eş tutanları eleştiren Pezzey (1989) onları büyümenin çevresel kaliteyi, gelir dağılımını ve diğer sosyal faktörleri görmezden gelmekle suçlamaktadır (s. 14). Neoklasik iktisatçılar, kalkınmanın hedefini “sosyal refahta artış” olarak tanımlamaktadır. Sosyal refahı ekonomik çıktı olarak ölçmeye devam eden neoklasik iktisatçılar, ekonomik çıktıdaki büyümenin, fiziksel olarak maddiyat ve enerjinin büyümesi anlamına gelmediğini vurgular (Lele 1991:609).

Özmete (2010) kalkınmanın amacının, insanların karar alabilme mekanizmalarında özgürleştirilmesi için daha fazla ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olarak seçeneklerinin artırılması olduğunu ifade ederken; bunun için haklar, güçlendirme, adalet, eşitlik, verimlilik gibi sürdürülebilirliği sağlayacak bütüncül bir bakış açısı gerektirdiğine değinmiştir (s. 80).

Kalkınmanın sürdürülebilir bir nitelik kazanması onun başarılı olduğunu göstermektedir. Bunun için ekonomik kalkınmanın “sürdürülebilir” olması, projelerin tasarım ve uygulamalarının, bunlardan faydalanması beklenen kişilerin ihtiyaçlarına ve yeteneklerine göre uyarlanmasını gerektirir (Lele 1991:609). Birleşmiş Milletler tarafından 1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu raporunda kalkınmanın, yoksulların büyümeyi sürdürmek için gereken kaynaklardan adil bir pay almalarını garanti altına almayı ve vatandaşların karar alma süreçlerine etkin katılımını sağlayan siyasi sistemlerin demokrasiyle desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı raporda sürdürülebilir kalkınma, “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetinden ödün vermeden, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişme” olarak tanımlanmıştır (UN Documents 1987). Bu tanım kalkınmanın ekonomik ve sosyal boyutlarının yanı sıra çevresel boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini kalkınmanın sürdürülebilirliği ve gelecek nesillere aktarılabilirliği için gerekli olduğunu göstermektedir.

Kalkınma, üretim ve kişi başına ulusal gelirin artırılmasıyla birlikte, ekonomik ve sosyokültürel yapının değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Bir başka ifade ile kalkınma, bir ülkede her açıdan gelişmelerin ve ilerlemelerinin olumlu yönde seyretmesidir. Kalkınma; ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve toplumun refahının artmasıdır (Gülçubuk 1997). Tıraş'a (2012) göre kalkınma kavramı anlaşılması güç bir kavram olup, sanayileşme, büyüme ve kimi zaman da topyekûn gelişme anlamına gelmektedir (s. 58). Ekonomik büyümenin nicelik ekonomik kalkınmanın ise nitelik anlamda büyümeyle ilgili olması

(Yıldız ve Topuz 2011:202) kalkınma kavramını tanımlarken sosyal sermayeye olan getirisinin göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Kalkınma kavramı tanımının daha çok ekonomik kalkınma odaklı yapılmasının önceki açıklamalardan yola çıkarak yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Kalkınma sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla ele alınması gereken kapsamlı bir yapıya sahiptir. Makro ölçekte bir ülkenin kalkınması mikro ölçekte kentlerin kalkınması için yoksulluğun önlenmesi ve sosyo-ekonomik kalkınmanın birlikte gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

Kalkınmanın sosyal yönü, toplumsal gelişim ve değişimleri kapsamaktadır. Bu bağlamda ele alındığında kentlerin kalkınması; kent insanların konut ihtiyacı, suç oranı, ulaşım, trafik sorunu, kişi başına düşen gelir, sosyal aktiviteler ve kent sakinlerinin bu aktivitelere katılımına varana kadar çok sayıda ölçütü barındırmaktadır (Çetin 2012:293). Bu ölçütlerin ekonomik gelişme ve buna bağlı sosyal refah göstergeleri olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomik kalkınma; ülkenin maddi varlığı ve gelir düzeyinin artmasını sağlarken, sosyal kalkınma; eğitimin çağdaş teknolojik bilgiyi kapsayan bir düzeye ulaşılmasını, çevre koruma bilincinin geliştirilmesini, kadın, çocuk ve insan hakları bilincinin yerleştirilmesini, kadınların ekonomiye katılımlarının sağlanması ve sosyo-ekonomik gelişmelerde söz sahibi olmalarını hedefler. Bunun yanında ulusal gelir dağılımının iyileştirilmesini, yoksulluğun azaltılmasını, altyapı ve sosyal yatırımların ülkede dengeli dağıtılmasını, her bölgenin “ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmışlık” olgusundan çıkarılmasını gerektirir (Sosyal Kalkınma Raporu 2010). Tüm bu tanım ve açıklamalardan yola çıkarak sosyal ve ekonomik kalkınmanın, ekonomik büyümenin toplumsal refaha yansıtılmasını, ekonomik refahın iyileştirilmesiyle birlikte gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesini, toplumsal eşitliğin, adaletin ve sosyal refahın toplum her kesimi için temin edilmesini gerektirdiği söylenebilir.

5. GÖÇ VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Göçle birlikte, bir yerdeki nüfusun aktif kesimi gitmekte, daha az girişimci, daha az dinamik kesimi kalmaktadır ve bu durum göç veren yerlerin gelişme hızını yavaşlatmaktadır. Kişinin yer değiştirmesinin sadece bir üretim faktörü olarak değil aynı zamanda da bir tüketici olduğu dikkate alınırsa, göç veren yerlerin bir pazar olarak görece avantajlarını kaybettiği ve bunun gelişmeyi bir başka yoldan etkilediği görülmektedir (Öztürk ve Altuntepe 2008:1599). Başka bir ifadeyle, gidenler geride kalanları kaderleriyle baş başa bırakmaktadırlar. Göç veren yerler var olan kaynaklarını göçle kaybederken, göç alan yerler bu kaynaklara sahip olmaktadır (Tekeli 2008:180). Bu açıdan bakıldığında göçün kalkınmaya olan etkisi tartışmaya açık bir konudur.

Göçlerin bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları dolayısıyla gerçekleştiği birçok çalışmada ele alınmaktadır (Karaca 2004; Yamanoğlu 2008). Bu doğrultuda az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göçler gerçekleşmektedir. Neoklasik büyüme modeline göre az gelirli bölgelerden yüksek gelirli bölgelere yönelen işgücü olgusunun, iç göç alan bölgelerde kişi başına düşen gelirin süreç içerisinde azalmasına, göç veren bölgelerde ise artmasına neden olacaktır. Bu modelde, işgücü hareketliliğinin bölgeler arasındaki farklılıkları zamanla azaltacağı yani iç göç olgusunun bölgelerarası

yakınsamayı hızlandırdığı savunulmaktadır (Kırdar ve Saraçoğlu 2012). Solow'un öne sürdüğü Neoklasik büyüme modelinde iç göç olgusunun bölgelerarası farklılığı azalttığını savunması, az gelişmiş göç veren bölgelerin bu sayede kalkınacağına işaret etmektedir. Ancak bu makalede olduğu gibi literatürde bunun aksini savunan birçok çalışma bulunmaktadır.

Bölgeler arasındaki gelir düzeyi ve büyüme oranları arasındaki farkın azalıp azalmadığını ifade eden yakınsama kavramı, iç göç ve kalkınma ilişkisini açıklamada önem taşımaktadır. Bu bağlamda iller ve bölgeler genelinde kişi başına düşen gelir düzeyindeki yakınsama araştırmalarından biri Kırdar ve Saraçoğlu'nun (2008) yaptığı araştırmadır. Araştırmada 1975-2000 yılları arasındaki iç göçlerin, yakınsama denklemine hem doğrudan hem de araçsal değişkenler kullanılarak yapılan tahminlerden sonra dahil edildiğinde, geçişin yakınsama üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olmadığı belirlenmiştir. Buna göre başlangıçta, kişi başına düşen gelir bakımından nispeten daha fakir olan iller aynı zamanda nispeten daha zayıf bir büyüme performansına sahip illerdir (s. 561). Karaca (2004) yakınsama hipotezinden yola çıkarak yaptığı araştırmanın sonucunda, 1975-2000 döneminde 67 il bazında kişi başına düşen gelir farklılıklarında artış olduğu bulgusuna ulaşmıştır (s. 7). Türkiye bazında yapılan yakınsama çalışmalarından bir başkası da Gezici ve Hewings'in (2004) çalışmasıdır. Bu çalışmada iç göç oranının doğrudan açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı yakınsama analizinde, iç göç olgusunun sonuçlarda herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu araştırmalar iç göç olgusunun kalkınmaya önemli derecede bir katkısının olmadığını göstermektedir.

İç göç olgusunun bölgelerarası kalkınmada itici bir güç olmadığı açıktır. Bölgelerarası göç hareketlilikleri dengesiz nüfus dağılımı, kentleşme, sosyal uyum, hizmetlere erişim, istihdama katılım gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. İç göç hareketliliklerinin neden olduğu bu sorunlar makro düzeyde kontrol altına alınması güç sorunlara ve kaynakların paylaşımında güçlükler neden olabilmektedir. Bu sorunlar bireylerin daha iyi istihdam koşullarından yararlanabilmek amacıyla yaptıkları hareketliliklerden kaynaklanmaktadır. 67 ilin 1980-1990 dönemi göç oranları üzerinde çalışan Yamak ve Yamak (1999) net göç alan illere gelen her 100 kişiden 70'inin ekonomik gerekçelerle göç ettikleri bulgusuna ulaşmışlardır (s. 27). Yirmi yıl öncesinde ekonomik gerekçelerin iç göçte etkili olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde bu gerekçenin çok da farklılaşmadığı söylenebilir.

İç göçün bölgelerarası gelir eşitsizliğini azaltmadığı ve kalkınmada kayda değer düzeyde olumlu etkisinin olmadığı yukarıdaki araştırmalarda ele alınmıştır. Yapılan göçlerin temel sebebinin ekonomik ağırlıklı oluşu bölgelerarası farklılıkların giderilmesi gerektiğini göstermektedir. Göçlerin azaltılması, durdurulması ve kalıcı olarak tersine çevrilebilmesi için bölgelerarası gelir dağılımı ve yatırım dengesizliğinin giderilmesi gerekir. Ancak göçlerin tamamen durdurulmasına gerek yoktur, mümkün de değildir. Türkiye'de olduğu gibi iç ve dış göçün kontrolsüz ve çok yoğun olması dengeli kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Göçler daha çok ekonomik gerekçelerle hareketlendiğine göre ülkenin her tarafına yatırımların dengeli yapılması, istihdam alanların yaygın olması ve gelir-gider dengesinin tüm bireyler için eşit olması göç hareketlerini azaltacaktır. Bu denli yoğun göçler kalkınmanın hızını da düşürmektedir.

Kırsal kalkınma, kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirilmesi, kırsaldaki nüfusun kent alanlarındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik nimetlerden, göç olgusunu yaşamalarına gerek olmaksızın, buldukları yerde faydalanmalarını sağlayan ekonomik ve sosyal politikaların bütünü olarak tanımlanabilir (Cengiz ve Çelem 2003:46). İnsanların çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalması ve belli bölgelere yoğunlaşması ülkenin imkân ve fırsatlarının dengeli kullanılmasını engellemekte ve bölgesel farklılıklar doğurmaktadır. İç göçlerin önlenmesi burada bahsedilen sosyal politikaların hayata geçirilerek kırsal alandaki kalkınmanın sağlanmasıyla mümkün olabilecektir.

Dış göç ve kalkınma ilişkisine bakıldığında göçmen işçilerin ülkeye gönderdikleri dövizin kalkınmayı olumlu etkileyeceğini göstermektedir. Dış göç döngüsel olarak cereyan ettiğinde iç göçlerden farklı olarak göç edilen ülkenin imkân ve fırsatlarının kendi ülkesine taşınması söz konusu olduğundan kalkınmaya olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak kalıcı dış göçler işgücü ve beyin göçünün taşınması olarak düşünüldüğünde bazı kıymetleri kaybetme anlamında olumsuz izler de bırakabilir.

Beyin göçü; iyi eğitim görmüş, uzmanlık ve yetenek düzeyi oldukça yüksek işgücünün sınırlar arası hareketi olarak tanımlanmaktadır. Beyin göçünün ortaya çıkmasını teşvik eden temel faktörün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ücret farklılıklarından ziyade gelişmekte olan ülkelerdeki çalışma koşulları ve kendini geliştirme fırsatlarındaki yoksunluktan kaynaklandığı söylenebilir (Aktaş 2014:42). Dış göçler işgücü göçü ve beyin göçü yoluyla insan kaynaklarının ülkenin kalkınmasına kullanılmasını zedelemektedir. Yerleşik düzenin sürekli hareketli olması ve göç sirkülasyonlarının yoğun olması ülkenin sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınmasını yavaşlatmaktadır. Ülkenin sağlıklı ve dengeli bir şekilde gelişebilmesi için iç ve dış göçün kontrol altına alınması, azaltılması veya önlenmesi gerekmektedir.

5.1.Göç Kalkınma İlişkisini Açıklayan Yaklaşımlar

Göç ve kalkınma ilişkisini iyimser ve kötümser olarak açıklayan iki farklı yaklaşım söz konusudur. Göçün kalkınmayı olumlu veya olumsuz etkilediğini savunan her iki görüş de argümanlarını farklı gerekçelerle ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmeler dönemsel şartlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Aslında kalkınmanın temel amacı insanlara daha uzun ve daha sağlıklı yaşam sürebilecekleri ortamlar hazırlamaktır. Göçler statü ve rol değişikliği, çekirdek aileye dönüşüm, modernlikle buluşma, kayıt dışılığın önlenmesi, nitelikli eğitim gibi olumlu yönleri olduğu gibi, kırsaldan nüfus ve işgücünün transferi, tarım üretiminin düşmesi, toplumsal dayanışmanın zayıflaması, gecekondu kültürünün gelişmesi, çatışma kültürünün oluşması ve toprak ve arazilerin boşalması gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

İyimser Yaklaşım

Göçün olumlu etkilerini öne çıkaran iyimser açısı neo-klasik göç teorisi ile açıklanmaktadır. Göç-kalkınma ilişkisine dönük iyimserlik petrol krizi öncesi dönemde yaşanmış; kötümser görüşlerin ise petrol krizi sonrası dönemde (1973-1990) hakim olmuştur. Göçe yönelik iyimserlik 1990'lı ve özellikle 2000'li yıllarda tekrar ortaya çıkmış ve eleştiri oklarını yeniden üzerine çekmiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası 2009 yılında göçün kalkınma açısından oldukça yararlı sonuçları olduğunu, insanların ve toplumların genel olarak iyilik halini sağlamada göçün olumlu etkilerinden yararlanılabileceğini açıklamışlardır. Göç ve kalkınmaya dair güncel tartışmalar; göçmenlerin yaptıkları döviz havaleleri, işgücünün hareketliliği, göç alan ve veren ülkelerdeki gelişme, diasporalar, beyin göçü, döngüsel göçle sağlanacak faydalar, göçün sosyal ve psikolojik boyutu ile beraber transnasyonalizmin gelişimine katkı sağlamıştır (Özmete ve Arslan 2018:185).

Dış göç açısından iyimser görüşe göre kendi ülkelerine geri dönen göçmenler ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir. Lewis'ın modeline göre, işçi ihraç eden bölgeler işgücü fazlalığı ve tam esnek işgücü arzıyla karakterize edilmekte ve ulusal göç üzerine odaklanmaktadır Göç nedeniyle beşeri sermaye kaybı üretimde azalma ve ücretlerde yukarı yönlü bir baskı oluşturmamaktadır. Dışarıya yönelik göçün etkisi daha çok göçten sonraki nüfusta işgücünün ortalama verimini yükseltmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Lewis 1954:144). Bu durumun sağlanabilmesi için göç veren bölgenin elinde kalan vatandaşların nitelikli olması yani yerel dinamikler kalifiye elemanlarını koruyabilmesi gerekir.

İyimser yaklaşım; işgücü göçü olarak çalışma niyetiyle başka ülkelere giden göçmenlerin zamanla işçi olmaktan çıkarak girişimci haline geldiklerini, göç edilen ülkeye ve kendi ülkelerine önemli katkılar sağladıklarını savunmaktadır. Böylece yurt dışında uzun süre çalıştıktan sonra orada elde ettiği bilgiler, kazandığı deneyimler, beceriler, ilişkiler ve tasarrufları yatırıma dönüştürerek anavatanına geri dönen göçmenler, kendi yöresinin ve ülkesinin kalkınmasına önemli yararlar sağlayacaktır (Aktaş 2014:44). Ancak bu birey kendi ülkesine geri dönmediğinde bu birikimleri göç ettiği yere yapacaktır. Günümüzde işgücü göçü ile Avrupa'ya giden ve geri dönmekten vazgeçen Türkler birikimlerini ilgili ülkede değerlendirerek yatırımlarını oraya yapmaktadırlar.

Kötümser Yaklaşım

Göçün olumsuzluklarına yoğunlaşarak süreci ve sonucu açıklayan kötümser bakış açısı bağımlılık ve yapısalcı yaklaşım üzerinden kurgulanmaktadır. Bu görüş, içinde bulunulan şartların bireylerde ve toplumun meydana getirdiği değişim ve hareketliliklerden beslenmektedir. Yapısalcı yaklaşım genel olarak bağımlılık ve beyin göçü kavramlarını ön plana çıkartarak göçü azgelişmişliği besleyen olumsuz bir gelişme olarak görmektedir. Burada göç, ucuz işgücünün sermaye lehine hareketliliği olarak yorumlanmaktadır. Göç, özellikle beyin göçü azgelişmişliği beslemekte ve dengesiz büyümeye yol açmaktadır (Aktaş 2014:38). Çalışmamız bu temel kurgu üzerine bina edilmiş ve göçlerin kalkınma ve gelişme üzerindeki etkileri farklı gerekçelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1960'lı yıllara kadar göçün bir denge unsuru (nüfus, işgücü ve ekonomik dengeleme) olduğunu savunan anlayış bundan sonra eleştirilere maruz kalmış ve göç edilen yerlerin aleyhine gelişmeler gösterdiği görülmüştür. Bu süreçte gelişmemiş ülke ve bölgelerde göç dengesizliklere yol açmış, kırsal yörelerde yoksullaşma, geri kalma, nüfus yoğunluğunda azalmalar oluşmuş, kentlerde ikili toplum yapısının, çarpık kentleşmenin, gecekondu bölgelerinin ve yeni kentli yoksulluğun çelişkili görünümü

ortaya çıkmıştır. Ülkemizde olduğu gibi gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerinde kentler, bazı bölgeler ve kırsal alanlar aleyhinde büyümektedirler (Çakır 2011:136).

Göç hareketliliği şehirlere kent kültürü veya kentlilik bilinci kazandırmayı da ötelemekte ve kent dinamiklerini zorlamaktadır. İnsanlar buldukları yerlerden şartları ve imkânları daha iyi olan yerlere göçerek göç alan yerin kalkınmasına katkı verirken göç veren yerin atıl kalması söz konusu olmaktadır. Özellikle dengesiz büyüme ile gelişmemiş bölgeler gelişmiş yerlerin ölçütlerini olumsuz etkileyip puanları geri çekerken ülkenin gelişmişlik endeksi puanlarını da olumsuz etkileyecektir. Gelişmiş bölgeler gelişmemiş bölgelere bakmak ve bu bölgeleri desteklemek zorunda kalarak üzerinde yük oluşacaktır. Göç olgusu göç veren bölgeyi insan gücü ve emek açısından devamlı kayıplara uğratan ve kaynakları tüketen bir yapı taşımaktadır.

SONUÇ

Göçler tarih boyunca var olan ve var olmaya devam edecek bir olgudur. Göçler gidilen ve geride bırakılan yer açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Göçleri toplumsal kalkınma ve gelişme için olumlu bir adım olarak gören görüşler olduğu gibi kalkınmayı zedeleyen ve engelleyen bir yapısı olduğunu da savunanlar vardır. Her iki görüşün haklı argümanları olmakla birlikte, bu çalışmada göçlerin bölgesel kalkınma özelinde ülkelerin topyekûn kalkınmasını olumsuz etkilediği görüşü üzerinde durulmuştur.

Ülkenin kalkınması ve gelişmesi dengeli ve sağlıklı büyüme ile bağlantılı olup yatırımların her tarafa yayılması ve insanların yaşadıkları bölgelerin kalkınmasına odaklanmasının sağlanması gerekmektedir. Aksi halde insanlarda “doğduğu yer yerine doğduğu yerde yaşamak” felsefesiyle hakim kılınarak toplumun nitelikli bireylerinin belli bölgelere yoğunlaşmış o bölgenin kalkınmasına fırsat oluştururken, göç veren bölgelerin gerilemesine zemin hazırlanmış olunacaktır.

Hizmet ve yatırımların ülke geneline dengeli dağıtılması göç hareketlerini yavaşlatacak ve insanların yaşadıkları bölgeleri sahiplenmelerini sağlayacaktır. Göç yoluyla başka bölgeye giden bireyler yaşadıkları bölgeyi sahiplenmek yerine kendilerini misafir gibi görerek o yere aidiyet taşımamaktadırlar. Bu durum kent kültürü oluşturmayı olumsuz etkilediği gibi kentli olmayı da geciktirmektedir.

İnsanlar asli ihtiyaçlarını giderecek, refah seviyelerini artıracak imkânlardan yoksun kaldıklarında arayış içine girerek bu fırsatların sağlandığı yerlere göç edeceklerdir. İnsanların hizmetlerin bulunduğu yerlere yoğunlaşmasına zemin oluşturmak yerine hizmetlerin vatandaşın ayağına götürülmesi göçlerin azalmasını sağlayacak ve bölgesel kalkınmayı güçlendirecektir. Göç hareketleri daha çok bölgesel şartlardan kaynaklanmaktadır. Daha verimli eğitim ve sağlık hizmetine erişim beklentisi, güvenlik, iş ve istihdam imkânı gibi göç etmeye sebep olan etmenlerin bölgesel düzeyde iyileştirilmesi gerekir.

Göç etmeye sebep olan sorunların çözümü için uygulanabilir kalıcı politikalar üretilmesi yoluyla insanların kolay yer değiştirmeleri önlenecek, birikimlerin ve katma değerlerin bulunulan bölgede kullanılması sağlanacak ve ülkenin dengeli kalkınmasına katkı verilecektir.

Göç ile kalkınma arasında yakın bir ilişki olup kalkınmayı olumsuz etkileyecek unsurların giderilmesi önemli bir hedeftir. 21. Yüzyılın ortalarında göçlerin döngüsel bir şekilde bölgeler arası dengesizlikleri gidereceği ve etkileşimi artıracığı fikri savunulurken işgücü göçünün göç veren bölgeleri zayıf düşürdüğü ve geri kalmış bölgeleri daha da yoksullaştırdığı görülmüştür. Göç alan yerler özellikle imkân ve fırsatları daha fazla ve gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan yerlerdir. Göç veren yerlerden de özellikle kabiliyetleri ve imkânları daha iyi olanlar göç etmektedir. Böylece göç edilen yerlere gelen nitelikli insanlar o bölgenin daha da kalkınmasına katkı verirken terk edilen yerler geri kalmaya devam etmektedir. Ülkenin kalkınmasında dengenin kurulması, yatırımların her alana ve bölgeye yayılması kalkınmayı hızlandıracak ve eşitlikçi bir anlayışla ülkenin refah seviyesi artacaktır.

KAYNAKLAR

- ADIGÜZEL, Yusuf, (2016), **Göç Sosyolojisi**. 1. Basım. Ankara: Nobel Yayın.
- AK, Muammer, (2016), "Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 54: s. 296-306.
- AKTAŞ, Munise Tuba, (2014), "Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir Mi?" **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. VII, S. 1: s. 37-48.
- AYDINER BOYLU, Ayfer, PAÇACIOĞLU, Bahar, (2016), "Yaşam Kalitesi Ve Göstergeleri", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C. VIII, S. 15: s. 137-150.
- CENGİZ, Tülay, ÇELEM, Hayran, (2003), "Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yönteminin Kullanımı", **K.A.Ü. Orman Fakültesi Dergisi**, C. IV, S. 1-2: s. 144-153.
- ÇAĞLAYAN, Savaş, (2006), "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 17: s. 67-91. Erş: <http://dergipark.gov.tr/musbed/issue/23522/250638>
- ÇATALBAŞ KARPAT, Gaye, YARAR Ömer, (2015), "Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi", **Alphanumeric Journal**, C. III, S. 1: 99-117.
- ÇAKIR, Sabri, (2011), "Geleneksel Türk Kültüründe Göç Ve Toplumsal Değişme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 24: s. 129-142.
- ÇAKMAK, Diren, (2011), "Soykırım Suçu: Suçun Gerçekleştiği Ruanda Örneği (1994) Ve Suçun Gerçekleşmediği Ermeni Tehciri (1915)". **38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongre Kitabı**, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 12/2.

ÇETİN, Sunay, (2012), "Kalkınmada Kentleşme Ve Konut Politikalarının Önemi", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C. IV, S. 1: s. 293-304.

DEMİR, Gülsen, (1997), "Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısçık İlçesi Örneği", **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı**, Ankara: DİE Yayın No 2046.

DEMİRBAŞ, Hatice, BEKAROĞLU, Ece, (2014), "Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları Ve Alınacak Önlemler", **Kriz Dergisi**, C. XXI, S. 1-2-3: s. 11-24 Erş: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/2081/21561.pdf>.

DİNÇER, Mehmet, (2003), "Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü", **Ege Eğitim Dergisi**, C. I, S. 3: s. 102-112.

DİNÇER, İclal, ENLİL, Zeynep M. (2002), "Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası-İstanbul," **Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama Bildiri Kitabı** Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Gazi Üniversitesi, 415–424.

DİŞBUDAK, Cem, (2004), "Uluslararası Göç Ve Türkiye Ekonomisi", **İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi**, C. XIX, S. 217: s. 84-94.

ES, Muharrem, ATEŞ, Hamza, (2004), "Kent Yönetimi, Kentleşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 48: s. 205-248.

SOSYAL KALKINMA RAPORU, (2010), Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Hareketi, www.kalkinma.org, Erş. 12.04.2010

GENÇ, Yusuf, KARA, H. Zahid, (2016), "İç Göç Sürecinde Birey Rollerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi", **PESA International Journal of Social Studies**, C. II, S. 3: s. 31-40.

GEZİCİ, Ferhan, HEWINGS, Geoffrey. J. D. (2004), "Regional Convergence And The Economic Performance Of Peripheral Areas In Turkey", **Review of Urban & Regional Development Studies**, C. XVI, S. 2: s. 113-132.

GÜLÇUBUK, Bülent, (1997), **Kırsal Kalkınma Çalışmalarında Türkiye Kalkınma Vakfı'nın Yeri ve İşlevi**, (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

GÜNEŞ, M. Emin, (2013), "İç Göç Terörizm İlişkisinde Mersin Örneği", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. VIII, S. 2: s. 275-302.

KARACA, Orhan, (2004), "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni** (No. 2004/7)

KAHRAMAN, Berna, COŞKUN, Özlem, TUNÇ, Gülçin, (2002), "Göç Olgusunun Değerlendirilmesi," **Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği**, (Der: M. Ersoy ve H. Tarık Şengül), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, s. 25–48.

KARTAL, Kemal, (1983), "Kentleşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti", **Amme İdaresi Dergisi**, C. XVI, S. 4: s. 92-110.

KELEŞ, Ruşen, (1995), "Kentleşme ve Türkçe", **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, S. 6: 1-5.

KIRDAR, Murat. G., SARACOĞLU, D.Şirin, (2008), "Migration And Regional Convergence: An Empirical Investigation For Turkey", **Papers in Regional Science**, C. LXXXVII, S. 4: s. 545-566.

KIRDAR, Murat. G., SARACOĞLU, D.Şirin, (2012), "İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 75.

KOÇAK, Yüksel, TERZİ, Elvan, (2012), "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. III, S. 3: s. 163-184.

LELE, Sharachchandra. M. (1991), "Sustainable Development: A Critical Review", **World Development**, C. XIX, S. 6: s. 607-621.

LEWIS, W. Arthur, (1954), "Economic Development with Unlimited Supplies of Labor", **The Manchester School of Economic and Social Studies** S. 22: s. 139-191.

ÖZER, İnan, (2004), **Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme**, Bursa: Ekin Kitabevi.

ÖZGÜR, E. Murat, AYDIN, Olgu, (2011), "Türkiye'de Evlilik Göçünün Mekânsal Veri Analizi Teknikleriyle Değerlendirilmesi", **Coğrafi Bilimler Dergisi**, C. IX, S. 1: s. 29-40.

ÖZMETE, Emine, (2010), "Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz", **Aile ve Toplum**, C. VI, S. 22: s. 79-90.

ÖZMETE, Emine, ARSLAN, Ezgi, (2018), "Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet", **Toplum Ve Sosyal Hizmet**, C. XXIX, S. 1: s. 173-207.

ÖZTÜRK, Mustafa, ALTUNTEPE, Nihat, (2008), "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent Ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", **Journal of Yaşar University**, C. III, S. 11: s. 1587-1625. <https://doi.org/10.19168/jyu.17305>

PEZZEY, John, (1989), "Economic Analysis Of Sustainable Growth And Sustainable Development", **Environment Department Working Paper No. 15**, Washington DC: World Bank.

SADİOĞLU, Uğur, ÖKTEM, Mustafa. K. (2011), "Ulusal Kalkınma Sorunsalı Açısından Türkiye'de Kamu Yönetiminin Rolü Ve Önemi", **Sosyoekonomi**, C. XVI, S. 16.

SEN, Amartya, (1990), "Development As Capability Expansion", **The Community Development Reader**, s. 41-58.

SMİTH, Adam, (2006), **Milletlerin Zenginliği**, (Çev: Haldun Derin), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

ŞEN, Mustafa, (2014), "Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi", **Çalışma ve Toplum**, 1.

TEKELİ, İlhan, (1982), **Türkiye'de Kentleşme Yazıları**, Ankara: Turhan Kitabevi.

TIRAŞ, H. Hayrettin, (2012), "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. II, S. 2: s. 57-73.

TUZCU, Ayla, BADEMLİ, Kerime, (2014), "Göçün Psikososyal Boyutu", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, C. VI, S. 1: s. 56-66.

UN DOCUMENTS (1987), **Gathering a Body Of Global Agreements, Our Common Future, From One Earth to One World**, <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> Erş. 03.04.2019.

YAMAK, Rahmi, YAMAK, Nebiye, (1999), "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve İç Göç", **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. I, S. 1: s. 16-28.

YAMANOĞLU, Kemal Buğra, (2008), "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlerin İller Arası Yakınsama Üzerine Etkileri", **İstatistikçiler Dergisi**, S. 1: s. 33-49.

YILDIRIM, Aziz, (2004), **Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri**, Ankara Üniversitesi SBE Kent ve Çevre Bilimleri ABD Yüksek Lisans Tezi.

YILDIZ, Zafer, TOPUZ, Hüseyin, (2011), "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 61: s. 201-226.

YILMAZ, Nail, (2004), "Farklılaştırıcı ve Ayırıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 48: s. 249-267.

<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>, Erş. 14.02.2019

http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, Erş. 14.02.2019

<https://www.undp.org/content/dam/turkey/white-book/Beyaz%20Kitap%20SDG%20Ek2%20K%C4%B1sa%20TR%20Sayfalar.pdf>, Erş. 03.04.2019